

Sosyoloji Derneği, Türkiye

Sosyoloji Araştırmaları Dergisi

Cilt: 13 Sayı: 1 - Bahar 2010

VI. ULUSAL SOSYOLOJİ KONGRESİ
1 - 2 - 3 EKİM 2009 / AYDIN

Sociological Association, Turkey

Journal of Sociological Research

Vol.: 13 Nr.: 1 - Spring 2010

VI. NATIONAL SOCIOLOGY CONFERENCE
1 - 2 - 3 OCTOBER 2009 / AYDIN

Ailenin Karanlık Yüzü: Türkiye’de Ensest

Alanur ÇAVLİN BOZBEYOĞLU

Ece KOYUNCU

Filiz KARDAM

Altan SUNGUR

AİLENİN KARANLIK YÜZÜ: TÜRKİYE’DE ENSEST

Alanur ÇAVLİN BOZBEYOĞLU*

Ece KOYUNCU**

Filiz KARDAM***

Altan SUNGUR****

ÖZ

Bu makale Adana, Ankara, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul ve Kocaeli illerinde ensesti yaşayanların ulaşabileceği kurumlarda çalışan çeşitli mesleklerden 98 uzman ile yapılmış yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanan “Türkiye’de Ensest Sorununu Anlamak” (2009) isimli niteliksel araştırmanın bulguları kullanılarak yazılmıştır. Uzmanlar ensesti çok küçük bir bölümü görünür olan bir *buzdağı* olarak tarif etmiştir. Ensest mağdurları her yaşta kız ve erkek çocuk olabilirken, istismar genellikle dokunma, okşama gibi tacizlerle başlamaktadır. Bazı vakalar uzun süre bu şekildeki tacizlerle devam ederken bazılarında cinsel saldırı anal ve vajinal tecavüze varabilmektedir. Saldırganlar başta baba olmak üzere, dede, ağabey, amca, dayı ve kuzen gibi genellikle mağdurdan yaşça büyük erkek akrabalarıdır. Saldırganlar için ortak sosyo-ekonomik özelliklerden söz etmek mümkün değildir. Görüşmeler her türden aile yapısında ensestin olabileceğini göstermiştir. Ensestin ortaya çıkmasının önünde başlıca engeller çocuğun kendini ifade etmesinin zorlukları, saldırganın duygusal ve fiziksel tehdit içeren tutumu, toplumun namus anlayışının yarattığı baskı ve toplumun ve kurumların bireyden önce ailenin bütünlüğünü korumaktan yana tutumları olarak sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Ensest, çocuk istismarı, cinsel istismar, aile içi şiddet, çok disiplinli yaklaşım, niteliksel araştırma

* Sosyolog, Sosyoloji Bölümü Doktora Sonrası Araştırmacı, Queen’s University Kanada

** Nüfusbilim Uzmanı, Nüfusbilim Derneği

*** Sosyolog, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, Çankaya Üniversitesi

**** Yüksek Lisans Öğrencisi, Sosyoloji Bölümü ODTÜ

ABSTRACT

This paper is based on a qualitative research entitled “Understanding the Problem of Incest in Turkey” (2009) and conducted in Adana, Ankara, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, and Kocaeli by semi-structured interviews with 98 professionals from different disciplines working for institutions that might be approached by incest survivors. Experts describe incest an iceberg of which only a small portion is visible. Incest victims may be girls and boys of all ages. The abuse in incest usually begins with acts of molestation involving touching and fondling. Some cases continue with such acts for a long time, while others involve escalating molestation that might end in anal and vaginal rape. Perpetrators usually male figures of authority generally fathers followed by grandfathers, brothers, uncles and other older-age male relatives. Incest offenders have no typical socio-economic background. The findings indicate that incest might take place in all forms of family structures. The main obstacles in revealing incest are child's inability to word abuse, offenders physical and emotional threats, social pressures, and society's and institutions' tendency to protect family rather than individuals.

Keywords: Incest, child abuse, sexual abuse, domestic violence, multidisciplinary approach, qualitative research

GİRİŞ

Çocuk istismarı büyük bir toplumsal sorun olarak karşımızda bulunmaktadır. Çocukluk dönemi cinsel istismarlarının büyük bir kısmını çocuğun aile içindeki cinsel istismarı, ensest oluşturmaktadır (WHO, 2003:84). Dünyanın başka ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de ensest olaylarının çoğunluğu gizli kalmaktadır. Ensestin varlığını ve ensestin çocuğa yönelik cinsel saldırı olduğunu kabul etmek, ensest karşısında iyi işleyen bir sistemin geliştirilebilmesi için vazgeçilmez noktalar. Çocuğun cinsel istismarı ve özellikle de ensest konusunda Türkiye’de az sayıda çalışma bulunmaktadır.

Bu makale, Ocak 2008 ve Haziran 2009 arasında 1,5 yıl süren “Türkiye’de Ensest Sorununu Anlamak” isimli araştırma sonuçlarına dayanmaktadır¹ (Çavlin Bozbeyoğlu vd., 2009a). Araştırmanın amacı Türkiye’de ensestin görünürlüğünü arttırmak, ensestle mücadele için gereken sistemi ve hâlihazırdaki uygulamaların aksayan yönlerini, ensest olaylarıyla karşılaşan ya da karşılaşma ihtimali olan uzmanların bakışıyla anlamaya ve aktarmaya çalışmaktır. Çalışma, ensestle ilgili niceliksel veri üretme ve genellemelere gitme amacı taşımayıp ensesti ve ensestle mücadelede işleyen sistemin sorunlarını daha derin olarak anlama hedefi bulunmaktadır. Araştırmada bu hedeflere uygun olarak niteliksel araştırma yöntemleri kullanılmış ve bu yöntemlere uygun örnek seçimi yapılmıştır. Saha çalışması Adana, Ankara, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul ve Kocaeli illerinde gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasının farklı illerde yapılması bu illere ait bağımsız analizler yapılması amacını değil, araştırma sonuçlarının farklı coğrafi bölgelerden uzmanların bilgi ve deneyimlerine dayandırılarak zenginleştirilmesi amacını taşımaktadır. Bu nedenle de farklı iller seçilmekle

¹Yazarlar, araştırmanın gerçekleşmesi için sağladığı maddi destek için Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu’na (UNFPA), kurumsal alt yapı için Nüfusbilim Derneği’ne, araştırma danışmanı ve alan uzmanı olarak katkıları için Doç. Dr. Ayşen Ufuk Sezgin’e, saha çalışmasında görev alan Hacer Taşçene, Nihal Yolsay, Ömer Altınsoy, Zeynep Alpar ve Emine Bademci’ye ve saha çalışmasında görüş ve deneyimlerini araştırma ekibi ile paylaşan farklı mesleklerden uzmanlara teşekkür ederler.

kalmamış, bu iller farklı bölgelerden ve ayrıca buldukları bölgeler için çekim merkezi olan iller arasından seçilmiştir.

Araştırmanın amacı mağdurun karşı karşıya kaldığı sistemi anlamak olduğundan, araştırmada görüşülecek kişiler, ensest mağdurları olarak değil, ensest vakaların ulaştığı ya da ulaşma ihtimalinin yüksek olduğu kurumlarda çalışan uzmanlar arasından seçilmiştir. Saha çalışması sırasında, belirli kurumlarda çalışan ve meslekleri araştırma amacına uygun olarak seçilmiş olan kişilere ulaşılması hedeflendiğinden, bu amaca yönelik bir örneklem yöntemi izlenerek konu ile ilgili kurumların ilgili birimleriyle bağlantı kurulmuş, yönlendirmelerin sonucunda da uzmanlara ulaşılarak randevu alınmış ve ardından görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasında ensest yaşayanların ulaştığı ya da ulaşabileceği kurumlarda çalışan farklı mesleklerden 98 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Biri görüşmeci, diğeri gözlemci olan iki araştırmacının yer aldığı görüşmelerin önemli bir kısmında (98 kişi ile yapılan 89 görüşmenin 78'i) bant kaydı alınmış ve görüşme sonrası bu bant kayıtları çözümlenmiştir. Kurumların ya da ilgili uzmanın bant kaydı alınmasını onaylamadığı görüşmelerde ise gözlemci tarafından not alınmıştır.

Görüşme yapılan kişiler öğretmen (rehber öğretmen ve sınıf öğretmeni), hekim (psikiyatr, çocuk doktoru, çocuk cerrahı, adli tıp uzmanı ve halk sağlığı uzmanı), ebe, polis, hâkim, savcı, avukat, psikolog (çocuk ve yetişkin psikoloğu), sosyal hizmet uzmanı, sosyolog ve sivil toplum kurumu çalışanlarından oluşmaktadır.

Söz ettiğimiz görüşmeler sırasında ensestin nasıl yaşandığı, neden açığa çıkmadığı, nasıl açığa çıkarıldığı, mağdurların görüştüğümüz uzmanlara hangi yollarla ulaştığı, mağdurun ve saldırganın olayın açığa çıkmasının ardından hukuksal, psikolojik, sosyal, tıbbi ne tür destekler aldığını saptamaya yönelik sorular sorulmuştur. Görüşülen kişilerin ve bu

kişilerin çalıştığı kurumların konunun ele alınışı sırasındaki işleyişe dair sorunlarının saptanmasına ve çözümüne ilişkin nasıl bir fonksiyonu olduğuna dair bilgi toplanmıştır. Saha araştırmasında ayrıca uzmanların ve kurumların fonksiyonlarını daha iyi yerine getirmeleri ve kurumsal/mesleki işbirliğinin önünün açılması için görüşülen kişilerin önerileri de öğrenilmiştir. Araştırmanın asıl amacı, görüştüğümüz uzmanların bizlerle paylaştıkları deneyimlere dayanarak ensestin ortaya çıkması sürecince ve ortaya çıktıktan sonraki süreçte yaşanan kurumsal zorlukları ve uzmanların aktardıkları sorunları saptamak ve bu sorunlar paralelinde uzmanların önerilerini derleyerek, konunun çözümüne yönelik çözüm önerileri geliştirmektir. Ancak bu yazıda araştırma bulgularına dayanarak öncelikle, ensest vakalarının genel özelliklerine, ensest mağdurunun kim olduğuna, ensest yaşanan evde diğer çocukların durumuna, hangi davranışın istismar olduğuna, ensest saldırganının kim olduğuna, ensestin yaşandığı aile ortamına ilişkin gözlemlere, daha sonra ise ensestin neden ortaya çıkmadığına dair saptamalar aktarılmaya çalışılmıştır.

1.ENSEST TANIMI, ENSEST MAĞDURU, CİNSEL İSTİSMAR VE SALDIRGAN

Kaynaklarda ensestin tek ve kesin bir tanımını bulmak mümkün değildir. Tanım her disiplinde farklılık gösterir. Amerikan Sağlık, Eğitim ve Koruma Bölümü'nün 1980'deki tanımına göre; ensest aile içinde ana-baba figürüne, gücüne ve otoritesine sahip kişilerin çocuğu cinsel anlamda istismar etmesi olarak kabul edilmiştir. Son çalışmalarda üzerinde birleşilen tanıma göre ensest; birbiriyle evli olanlar dışındaki aile üyeleri arasında sözlü-sözsüz, fiziksel, görsel her türlü erotik davranıştır (Justice ve Justice,1979). Bu çalışmada Türkiye'deki toplumsal, hukuksal ve dinsel kuralları dikkate alarak mümkün olan en geniş ensest tanımını yapılmıştır. Ensest için kabul edilen taciz, taciz edenin cinsel uyarılması ya da

tatmini için çocuğa veya gence yönelmiş her türlü fiziksel ya da fiziksel olmayan davranışı içerir. Araştırma çerçevesinde taciz edenin kim olduğu konusunda temel ölçüt kan bağı değildir. Kan bağı olan baba, anne, ağabey, abla, amca, dayı, teyze, hala ve dede gibi akrabalara ek olarak, çocuk üzerinde anne-baba gibi otoritesi ve saygınlığı olan geniş bir akraba ve hısım grubu enest tanımında taciz edenler arasında sayılır. Örneğin enişte, üvey anne-baba, üvey kardeşler bu gruptadır.

Cinsel istismarların büyük bir çoğunluğu bildirilmeyip gizli kaldığı için kesin bir oran vermek mümkün olmamaktadır. Ancak Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization-WHO) tahminlerine göre dünya genelinde kız çocukların yüzde 20'si ve erkek çocukların yüzde 10'u çocukluk döneminde cinsel ilişkiye zorlanmakta ya da diğer cinsel şiddet türlerine maruz kalmaktadır (World Health Organization, 2004: 11). Sezgin tarafından Türkiye'de yapılmış klinik çalışmanın bulgularına göre enest saldırganlarının %57'sini öz babalar, %4'ünü öz ağabeyler, %13'ünü yakın akrabalar, %26'sını ise ikinci dereceden akrabalar oluşturmaktadır. Yasal başvuruda bulunmuş, mahkemesi sonuçlanmış ya da süren vakalarda ise saldırganların %39'unu öz baba, %15'ini öz ağabey, %17'sini yakın akraba, %28'ini ise uzak akrabalar oluşturmaktadır (Sezgin, 1993). İstanbul'da lise öğrencisi ergenlik çağı kadınları arasında yapılan bir başka çalışma da ise 1871 öğrenciden kendilerinin doldurduğu soru kağıtları aracılığı ile bilgi toplanmış, araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin %2'sinin enest saldırıya maruz kaldığı saptanmıştır (Alikashioglu vd., 2005: 251).

Ülkemizde klinik çalışmalar ve okul çalışmaları dışında sayısal verilere ulaşmak hem enestin saklanması hem de ulusal kayıtların olmaması nedeniyle sınırlıdır. Cinsel istismar konusunda ulusal temsiliyeti olan ilk istatistiksel bilgi Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçerik Şiddet Araştırması 2009 verilerine dayanarak üretilmiştir. Araştırma bulgularına göre

kadınların %7’si 15 yaşından önce cinsel istismara maruz kalmıştır. Saldırganların % 30’u yakın akrabadır. Saldırganların yakınlık derecesi detaylı incelendiğinde görüşülen kadınların % 2,4’ünün babası tarafından, %1,7’sinin erkek kardeşi/ağabeyi tarafından ve %0,6’sının üvey babası tarafından 15 yaşından önce istismar edildiği görülmektedir (Jansen vd., 2009:64-65)

Ensest olaylarının yasal değerlendirilmesinde temel kaynak 26/9/2004 tarih ve 5237sayılı Türk Ceza Kanunu'dur (TCK)². Ancak ensest bu kanunda özel olarak tanımlanmamıştır. Yasal değerlendirmede önemli bir diğer dayanak ise 3/7/2005 tarih 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'dur³. Kanun mağdur tanığın ifadesine ilişkin hususlar ile çocuğu koruyucu ve destekleyici tedbirleri içermektedir.

2.ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma bulgularında ensest vakalarının genel özellikleri üzerinde durulmakta, ensest mağdurunun kim olduğu, ensest yaşanan evde diğer çocukların durumu, hangi davranışın istismar olduğu, ensest saldırganının kim olduğu, ensestin yaşandığı aile ortamı, ensestin neden açığa çıkmadığı ve ensestin ortaya çıkartılmasında eğitim ve sağlık kurumlarının rolunun ne olduğu açıklanmaya çalışılmaktadır.

2.1.Ensest mağduru kimdir?

Ensest ilişkilerde her yaştan kız ve erkek çocuk taciz ve tecavüze maruz kalabilmektedir. Daha önce yapılmış çalışmaları destekleyecek şekilde, bu araştırmada da aktarılan ensest vakaları arasında mağdurun kız çocuk olduğu olaylar daha fazladır (WHO, 2003:18).

² 26/9/2004 tarih ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, Altıncı Bölüm, Madde 103 - <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>) 08.06.2009.

³ 3/7/2005 tarih 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5395.html>) 08.06.2009.

Bize aktarılan en küçük yaştaki mağdur, 8 aylıkken babası tarafından cinsel organına parmakla dokunularak ve sürtünülerek taciz edilen bir bebektir. Ancak aşağıdaki olayda da olduğu gibi görüştüğümüz uzmanların karşılaştıkları vakalarda cinsel saldırı çoğunlukla çocukluk ve ergenlik yaşlarında başlamaktadır.

“16-17 yaşında. Bize olayı okul müdürü getirdi, kıza babası şey yapıyormuş falan diye. Kız ürkekti tabii, fazla bir şey sormadım. Adli tıp raporu kötü gelince konuştuk. 10-11 yaşlarında sarkıntılık başlamış, sonra tecavüze kadar varmış olay...” (Çocuk psikiyatristi)

Araştırma sonuçlarına göre ileri yaşlarda ortaya çıkan ensest vakaları, çoğunlukla küçük yaşlarda başlamış saldırıların devamı niteliğindedir. Ancak, az sayıda da olsa ilk kez yetişkin yaşlarında gerçekleşen ensest vakalarına rastlanmaktadır.

2.2. Ensest yaşanan evde diğer çocukların durumu

Aynı evde birden çok kız ve erkek çocuk, aynı zamanda ya da farklı zamanlarda istismar edilebilmektedir. Saldırgan kişi, çocuklar büyüdükçe, büyük çocuktan küçüğüne yönelerek cinsel istismarın uzun yıllar gizli kalmasını sağlayabilmektedir. Bu duruma örnek olabilecek bir vakayı görüşme yaptığımız bir savcı şu sözlerle aktarmıştır:

“...şahsın 5 kızı var. Her bir kızını 3 veya 4 yaşından itibaren istismara başlıyor. Bu çocukları 9-10 yani cinsel anlayışa yakın veya bilinçli, o anlamda bilgi sahibi olmaya geldiği noktada, bırakıyor, bir diğerine başlıyor. Ve bu şekilde 5 çocuğunu da, ayrı ayrı taciz etmiş.”

Bazı durumlarda saldırının ikinci çocuğa da yönelmesi, olayın ortaya çıkmasını sağlayabilmektedir. Böyle durumlarda, bir çocuk doktorunun bize aktardığı vakadaki gibi,

anne olayı tek başına çözemeyeceğini fark edip harekete geçebilir. Bu olayda kızının baba tarafından istismar edildiğini fark etmesine rağmen yasal yollara başvuramamış bir anne, çözüm olarak kızıyla birlikte uyumaya başlamıştır. Bir süre sonra anne, oğlunun da baba tarafında tacize uğradığını fark edince ilgili bir merkeze danışarak yasal yollara başvurmuştur.

2.3.Hangi davranış istismardır?

Aynı evde birden çok kız ve erkek çocuk, aynı zamanda ya da farklı zamanlarda istismar edilebilmektedir. Enseste istismar genellikle dokunma, okşama gibi tacizlerle başlamaktadır. Bazı vakalar uzun süre bu şekildeki tacizlerle devam ederken bazılarında taciz artarak devam etmekte ve anal ve vajinal tecavüze varabilmektedir. Kimi vakalarda ise cinsel saldırının doğrudan tecavüzle başladığı görülmektedir. Saldırganlar genellikle mağdurun direncini ortadan kaldırmak için ödüllendirme ya da tehdit yollarını kullanmaktadırlar. Ensestin devam etmesi için verilen ödüller çocuğa sevgi göstermek veya küçük hediyeler almaktan, evi onun üzerine yapmaya kadar varan farklı biçimlerde olmaktadır. Korkutmak için kullanılan yollar ise fiziksel şiddet kullanmaktan, kendisini ya da sevdiklerini öldürme tehdidine kadar varabilmektedir.

Bir psikoloğun kendisine danışan bir kişi ile ilgili aktardıkları, dokunma ile başlayarak uzun yıllar içerisinde tecavüze varan baba ensestinin örneklerinden biridir:

“...kız 16 yaşında geliyor buraya ama olayı 4 yaşındayken yaşamış, o anda bunu anlamıyor, fark etmiyor, oyun gibi geliyor, bilmiyor ama sonra düşündükçe kendini suçluyor, öfke nöbeti geçiriyor vesaire, bunu birisiyle paylaşma ihtiyacı duyuyor ve burada bize açılıyor... babası zamanında ona ilgi duymuş, okşamış, fiiliyatta bulunmuş...”

2.4.Ensest saldırganı kimdir?

Ensestten bahsedildiğinde görüştüğümüz uzmanlar verdikleri örneklerde saldırgan olarak öncelikle baba, ardından dede, ağabey, amca, dayı, gibi erkek akrabaları sıralamaktadırlar. Saldırganlar çoğunlukla otorite sahibi erkeklerdir. Araştırmamız sırasında her yaşta ve farklı sosyoekonomik özelliklere sahip saldırganın, her yaştan kız ve erkek çocuğuna taciz ve tecavüzüne dair örnekler rastlanmıştır. Araştırma sonuçlarının da gösterdiği üzere ensest saldırganları sosyolojik olarak belirli kategorilerde kişiler değildir. Görüştüğümüz uzmanlar saldırganların gündelik hayatlarını devam etmelerini engelleyen psikolojik problemleri olmadığını, doğru ve yanlış ayırt edebildiklerini, alkolik ya da devamlı işsiz olmadıklarını belirtmişlerdir. Kısacası araştırma sonuçlarına göre ensestte bir tacizci prototipinin olmadığını söylemek gerekmektedir.

En sık yaşanan baba-kız ve baba-oğul arasındaki istismar ilişkisidir. Bu babalar dışarıdan bakıldığında birbirlerine benzer özelliklere sahip değillerdir. Görüştüğümüz bir avukat kızını, oğlunu ve baldızını istismar eden saldırganla ilgili olarak şu sözleri söylemiştir: *“Bunu yapan baba öğretmen. Anne de öğretmen. Böyle bir şeyin içinde eğitimin bir önemi olmadığını söylemek için söylüyorum.”* Bir hâkim ise 3-4 yaşındaki çocuğu taciz ettiği gerekçesiyle eşi tarafında şikâyet edilen babayı *“...namazında, niyazında”* diye tarif etmiştir. Bir avukat ise bir babanın her iki evliliğinden doğan çocuklarını taciz etmesini şu sözlerle aktarmıştır:

“...bir erkek çocuğuna babası cinsel tacizde bulunuyor. Anne bu çocukla ilgili başvuruda bulunduğu anda ortaya çıktı ki bu annenin yetiştirdiği iki abla var, babanın önceki eşinden olan... Baba çok küçük yaşlardan itibaren onlara cinsel tacizde bulunmuş... o kızlar da çok erken yaşta evlenerekten kurtulmaya çalışmışlar.”

2.5.Ensestin yaşandığı aile ortamı

Uzmanlarca bize aktarılan olaylar, ensest yaşanan ailelerin pek çoğunun çekirdek aile formunu taşıdığını, öte yandan geniş ailelerden tek ebeveynli ya da ebeveynlerin her ikisinin de olmadığı ailelere dek her aile yapısında ensestin yaşanabildiğini göstermiştir.

Ensestin yaşandığı ortamla ilgili bir başka önemli soru da bu durumun sınıfsal konumla ilişkisidir. Uzmanlar enseste tüm sosyoekonomik gruplardan ailelerde rastlanabileceği görüşündedir. Her ne kadar kendilerinin rastladıkları ve bize aktardıkları örneklerde düşük gelir düzeyindeki aileler daha çok temsil ediliyor olsa da bu durumun çeşitli açıklamalarını yapmak mümkündür. Öncelikle göz önünde tutulması gereken düşük gelir gruplarından ailelerin toplumun genelinde daha fazla sayıda olmasıdır.

Pek çok uzman ekonomik gücün ensestin gizlenmesine neden olabileceğini belirtmiştir. Uzmanlara göre ensestin duyulmasının neden olacağı bazı kayıplar, yüksek gelir düzeyindeki aileler için daha zor göze alınır. Üstelik bu ailelerde ensest fark edildiği zaman yargıya yansıtılmadan sorunun ailenin kendi olanaklarıyla örtbas edilmesi daha olasıdır.

Enseste her ortamda rastlanabileceğini ancak ailenin içinde olduğu bazı olumsuz koşulların cinsel istismar olasılığını arttırdığını söyleyen psikiyatrist koşulları şöyle sıralamıştır:

“...çocuğun eğer eğitimi, temel bakımı, duygusal gereksinimleri ihmale uğradıysa, aile ekonomik krizdeyse, ailede yüksek oranda suç işleme varsa ve yine cinsiyet ayrımcılığı çok belirginse ev içinde... Kızların son derece kapatıldığı ve erkeklerin eğitim ve temel bakım gereksinimlerinin ön planda tutulduğu aileler; göç edenler; ekonomik krize uğramış aileler; işsizlik sorunu olanlar ve özellikle annenin fiziksel herhangi, fiziksel ya da ruhsal bir rahatsızlığı varsa... Yani anne, koruyucu görevlerini tam olarak yerine

getiremiyorsa, ihmal ve istismar riski artıyor. Ve baba alkolikse... Çoğu birbiriyle iç içe. Aile içi şiddet varsa özellikle, anne ya da baba, anneye ya da çocuğa şiddet kullanıyorsa...”

Ensest yaşanan ailelerden bazılarının aşırı içe kapanmış aileler olduğu gözlemlenmiştir:

“...Aile bir şekilde izoleydi, diğer insanlarla karışmıyordu, sanki köyle sorunları var gibiydi. Denizin ortasında bir ada gibiydi bu aile...” (Savcı)

Görüşmelerde anne ile babanın boşanmış oldukları ailelerden de olaylar aktarılmıştır:

“...boşanmış bir karı kocaydı tekrar evlenmişlerdi. Üvey kardeşler arasında cinsel istismar olmuştu. Aile büyükleri işte gelmemek üzere gönderdiler çocuğu. Ancak tabii bizim kültürel özelliklerimiz nedeniyle işte bayramlar, özel günler vs. bir yıl kadar sonra tekrar bu kardeşler yeniden bir araya geldiler ve tekrar bir cinsel istismara maruz kaldı küçük kardeş.” (Psikiyatr)

Aile içi cinsel istismar davalarını takip etmiş olan bir avukat kendi deneyimlerine dayanarak ensest yaşanan ailelerde annenin ve saldırgan babanın özelliklerini “...üniversite mezunu anne, baba da vardı. Hatta tanınan biri, mahkemenin filan bile bu adam yaptı dedirtemezsiniz... diyeceği biri de vardı, bir bekçi ailesi de vardı. Dolayısıyla da hani, bence hiçbir şekilde genellenemez” şeklinde tarif etmiştir.

Ensest her türden ailede görülse de, aile bireyleri arasında iletişimin güçlü olduğu durumlarda ensestin açığa çıkarılması daha kolay olabilir. Aşağıdaki durum bu tür olaylar için bir örnek teşkil etmektedir:

“10 yaşlarındaki iki amca çocuğunu, diğer amcalarının 17-18 yaşındaki iki çocuğu taciz etmiş,... iki çocuğu okuduğu ilkokuldan, kapıdan alıyolarlar.. lokantaya ya da bakkala götürülüyorlar, ne istenirse alınıyor çikolata bisküvi şudur budur, ondan sonra da o kişilerin evlerine götürülüyor.. iki çocuktan bir tanesi atak, hani başına bir şey gelse çok rahat söyleyebilecek, buna hayır diyebilecek bir çocuk... o hayır demeyi bilecek diye düşündüğüm çocuk sonuçta bir gün dayanamıyor ve annesine anlatıyor. Tabii annesi de babasına söylüyor ve polise gidiyorlar...” (Sosyal hizmet uzmanı)

Görüştüğümüz kişiler ensestin yaşandığı ailelerde annenin tutumuna ilişkin gözlemlerini aktarıp saptamalar yapmışlardır. Araştırmanın bize gösterdiği, toplumun genelinde var olan *“ailedeki sorunları annenin çözmesi gerektiğine”* ilişkin tutumun görüştüğümüz kişilerin çoğunun ensest konusundaki değerlendirmeleri için de geçerli olduğudur.

2.6.Ensest neden açığa çıkmıyor?

Ensest vakalarının çok büyük bir bölümünün saklı kaldığı konusunda bir fikir birliği vardır. Ensestle mücadelenin en temel noktası ensesti ortaya çıkarabilmektir. Fakat “ensest neden açığa çıkmıyor?” sorusunun nedenlerini iyice saptamadan açığa çıkarmak için yapılanlar yetersiz kalacaktır. Ensest vakalarının uzun süre saklı kalması hatta hiç ortaya çıkmıyor olması pek çok nedene bağlıdır. Ensest saldırganının çocuğun güvendiği bir yakını olması ve olayın genellikle çocuğun kendini güvende hissetmesi beklenen evinde –hatta kendi yatağında- yaşanması, mağdurun istismarı ifade etmesini zorlaştıran bir durumdur. Mağdurun bu çemberden çıkması için kendisi güvende hissedeceği başka ilişkilere ya da ortamlara ihtiyacı vardır.

2.6.1.Çocuğun anlatamama nedenleri

Çocukların mağduriyetinin ortaya çıkarılmasının önünde iç içe geçen ve birbirini güçlendiren engeller bulunmaktadır. Bu engelleri araştırma bulgularından yararlanarak aşağıdaki başlıklarda topladık.

• *Normalleştirme*

Çocuk yaşadığı şeyden rahatsız da olsa yaşadıklarının yanlışlığını bilemeyecek ve bunu ifade edemeyecek kadar küçük bir yaşta olabilir. Erken yaşta başlayan taciz ve tecavüz çocuğun babayla, ağabeyle, dedeyle normalde yaşanan ilişkinin böyle olduğunu zannedecek bir algı oluşturmaya neden olabilir. Babası tarafından taciz edilen 8 yaşındaki erkek çocuğunun görüştüğümüz uzmana aktarmış olduğu ifadeler, çocuğun yaşadığını nasıl normalleştirdiğini göstermesi açısından çok aydınlatıcıdır:

“...ne yapıyorsunuz, nasıl oyun oynuyorsunuz babanla birlikteyken? dedim. Babam beni gıdıklıyor, dedi. Önce dedi, soyunuyoruz, sonra o beni gıdıklıyor, ben onu gıdıklıyorum. Sonra ben yüz üstü yatıyorum, sonra babam beni koltuk altımdan gıdıklıyor, dedi. Peki dedim poponu da gıdıklıyor mu? Oha! dedi. Peki, sonra ne yapıyorsunuz, dedim. 'popoma pipisini sokuyor' dedi.” (Adli tıp uzmanı)

Çocuğun güvenli ve güvensiz dokunuş algıları bozulmuş, babanın saldırı davranışı normalleştirilmiştir. Bu durum ensestin açığa çıkmasını geciktirmekte ya da engellemektedir.

• *Çocuğun kendisini olayın suçlusu olarak görmesi*

Olayın mağdur çocuk tarafından ifade edilememesinin önemli bir nedeni çocuğun kendisini suçlaması, bu durumun sadece kendisinin başına geldiğini sanması ve bu sorun

karşısında kendisini yalnız ve çaresiz hissetmesidir. Mağdurların kendilerini suç ortağı olarak görmeleri, olayı ifade ettiklerinde ise taciz eden kişinin başına gelecekler için kendilerini suçlu hissetmeleri, çoğu kez onların olayı açığa çıkarmasına engel olmaktadır.

• ***Taciz edenin uyguladığı baskı ve tehdit***

Taciz edenin nasıl bir baskı yöntemi sürdürdüğü, tehditkâr mı, duygu sömürüsüne ya da sırdaşlık üzerine mi kurulmuş bir taciz yolunu kullandığı mağdurun ve saldırganın kişilik özellikleriyle ilgilidir. Saldırganların mağdurları, diğer yakınlarına özellikle de annelerine ve kardeşlerine zarar vermekle tehdit ettikleri görüştüğümüz kişilerce aktarılmıştır. Saldırganlar mağdurun sessizliğini korumak için her yolu deneyebiliyor. Örneğin bir babanın, taciz ve tecavüzünün ortaya çıkmaması için ne gibi yolları denediği şöyle aktarılmıştır:

...kız evli, boşanıyor, ailesinin yanına sığıntıyor evliken. Evlenip ayrılmış ama resmi nikâhı yok. Baba evine döndüğü zaman baba işte kızına silah zoruyla bir sefer tecavüz ediyor ve eğer söylersen anneni de öldürürüm, seni de öldürürüm şeklinde baskı altına alıyor... sürekli sözlü, bakış filan, işte gel seninle dışarda konuşalım, evlilik üzerine konuşalım, bundan sonraki hayatın üzerine konuşalım şeklinde zorla dışarı çıkarıyor...” (Psikolog)

Halasını başka bir kentteki evinde ziyaret ettiği sırada, halasının kocası tarafından tecavüze uğrayan lise öğrencisi bir kız çocuğu saldırgan tarafından olayı açığa çıkardığı takdirde öldürülmekle tehdit edilmektedir. Ancak mağdurun üzerindeki bu tehdidin yanı sıra güçlü bir toplumsal baskı vardır. Mağdur saldırıdan bir başkasına bahsetmesi durumunda halasının “yuvasının yıkılmasına” neden olmaktan çekinmektir. Ne türden şiddet yaşanırsa yaşansın evliliğin sürdürülmesi yönündeki toplumsal baskı, bu örnekteki gibi, bazı durumlarda diğer baskı türlerinin önüne geçebilmektedir.

• ***Saldırganın otoritesi***

Saldırganların ailede sahip oldukları otorite de enstetin uzun süre ortaya çıkmamasının nedenlerinden biridir. Bu ailelerde diğer şiddet biçimlerine de rastlanabilmektedir.

“Mesela bu evlerde şiddet oluyor çoğunlukla. ...bu adamlar evin içinde çok fazla güç sahibi oluyor, bu insanlar aileyi izole ediyor. Bunlar hem eşlerini hem çocuklarını son derece kontrol eden insanlar. Yani nereye gitti hepsini adım adım izliyorlar. Daha kontrolcü, daha baskıcı, fiziksel ya da ekonomik ya da psikolojik şiddet bu ailelerde bu kişi tarafından sıklıkla görülüyor...”(Psikolog)

• ***Çocukların yetiştiriliş biçimi ve eğitim sistemi***

Öte yanda, çocuğa birey olarak bakılmadığı, ailenin malı olarak kabul edildiği, çocukların büyüklerine koşulsuz saygı ve itaat kabulüyle yetiştirildiği yaklaşımların hâkim olduğu ortamlarda çocuğun istismarı ifade etmesi zorlaşmaktadır. Yaşamın diğer alanlarında da gördüğü kötü muamelelere hayır dememek üzere yetiştirilen çocukların sessizliklerini daha uzun süre koruması olasıdır.

Eğitim sistemi de bu durumu pekiştirmektedir, çünkü orada da yapı, çocuğa kendini ifade etmesi ve bedenini koruması için yapması gerekenleri öğretmek amacıyla kurulmamıştır. Bu da çocuğun hem ailede hem okulda istismar olaylarını aktarmasını zorlaştıran bir nedendir. Rehberlik uzmanı bir öğretmen bunu aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

“Bizim eğitim programlarımızda matematiği iyi öğretebiliyoruz, fen bilgisini işte, coğrafyayı belki iyi öğretiyoruz ama yaşama hazırlama konusunda

çok büyük eksiklik var. Çocuğun kendisini ifade etmesi, kendisi bir zarara uğradığı zaman nasıl tepki koyacağı, nerelerden yardım alacağı, bunlar yok...”

2.6.2.Aile bireylerinin çıkış yolu bulamaması

Mağdur dolaylı ya da doğrudan tacizi dışa vurduğunda olayın açığa çıkması için yardım istediği kişilerin tavrı önem taşımaktadır. Ensestin ortaya çıkmasını güçleştiren diğer durum ise aile bireylerinin mağdura ihtiyacı olan desteği verememesi ya da bu desteğin gecikmesidir. Aile bireyleri olayı hiç fark etmeyebilirler ya da mağdurun söylediklerine inanmayabilirler. Mağdura inansalar ya da olaya şahit olsalar bile ensesti açığa çıkaramayabilir ya da gizli tutabilirler. Bu durumda çocukların mağduriyeti yıllar boyunca artarak sürebilir.

2.6.3.Namus anlayışı ve toplumsal baskı

Yaygın namus anlayışının kız ve erkek çocuklar ve aileleri üzerinde yarattığı baskı, bazı durumlarda aileler ensesti fark etseler de harekete geçmelerine engel olmaktadır. Toplumun gözünde ensest, cinsel saldırının ötesinde mağdur ve ailesinin namusunun kirlenmesi olarak algılanmaktadır. Ancak saldırganlar da olayın açığa çıkmasını önlemek için toplumun namus anlayışı içinde gizlenme yoluna giderek bekâreti bozma, gebe bırakma gibi durumlardan kaçınmaya çalışmaktadırlar. Görüştüğümüz bir çocuk psikiyatrisi saldırganların stratejisini şöyle açıklamıştır:

“...daha çok anal ilişkiyi tercih ediyorlar. Çünkü bulmak, tespit etmek daha zor. Çok hızlı toparlanıyor çünkü insan vücudu. ama kızlık zarı bozulduğunda bozuluyor. Onun düzelme ihtimali yok. Kendini riske atmıyor aslında istismarcı bir anlamda ve aynı zamanda da hamilelik işte gebelik vs. onları da engellemiş olduğunu düşünüyor küçük bir çocuk olsa dahi.”

Bir başka olayda ise 19 yaşındaki dayının 5 yaşındaki kız yeğenini kullanarak mastürbasyon yaptığı fark eden ve kızını bu konuda donanımlı bir kurumdan destek almaya götüren bir annenin “hiçbir şekilde kardeşimi bir daha eve sokmam, ne yaparsa yapsın, ben çocuğumu korurum, ama bu işte mahkemeye gidilirse bütün konu komşu duyacak, o zaman çocuğum etkilenir” (Çocuk doktoru) sözleri, olayı yaşayanlar için olayın bilinmesinin neden olacağı sosyal baskının, taciz eden kişinin cezasız kalmasına göz yummalarına neden olduklarını düşündürmektedir.

Fiziksel tehditlerin yanında olayın ortaya çıkmasının kendisi ve ailesi üzerinde oluşturacağı toplumsal baskı da çocukların sessiz kalmalarına neden olmaktadır. Çeşitli tehditlerle ağabeyi tarafından 2 yıl boyunca tecavüz edilen ve gebelik ortaya çıkana kadar sessizliğini koruyan 16 yaşındaki mağdur olayı gizlemesinin nedenlerini şöyle dile getirmiştir:

“Tehditten gerçekten çok mu korktun diye sorduğumda aslında tehditten çok korkmamıştı, kirli kız olmaktan korktuğunu fark ediyorsunuz. Hani bunu söylersem kim bana inanır ya da işte nasıl algırlar beni, korkusuyla yoksa hani beni döver diye ya da anne, babama söyler gibi bir korku değil de o kirlenmişlik duygusu nedeniyle muhtemelen saklama eğilimindeydi...” (Psikolog)

Ensestin, mağdurun kendisi ve ailesi tarafından açığa çıkarılmasının önemli engeli olan toplumsal baskı, yalnızca aile ve yakın çevreden değil, resmi kurumlardan da gelebilmektedir. Ensestin mağdurun suçu olduğuna, saldırganı kışkırtmış olduğuna, mağdurun kirlenmiş olduğuna dair saptama ve sorguların kolluk kuvvetleri, yargı mensupları tarafından dahi yapılabildiğini gözden kaçırmamak gerekmektedir.

2.6.4. Annelerin ve diğer aile bireylerinin desteği önündeki engeller

Saldırganlar çoğu kez, olayı gizlemek için yaptıkları baskının yanı sıra son derece planlı davranmakta, evde kimsenin olmadığı zamanlar yaratmakta, böylece aile bireylerinin olayı fark etmesini engellemektedirler. Ensestin varlığının kabul edilmesi diğer aile bireyleri için de kolay olmamaktadır. Bazı durumlarda ailenin diğer üyelerinin ensesti ortaya çıkarmada mağdura destek olmamasına, hatta dile getirildiğinde kabul etmemelerine rastlanmaktadır. Görüştüğümüz bir psikiyatr, baba tacizi nedeniyle izlediği bir çocuğun ailesinin tavrını şöyle anlatmıştır:

“O çok erken dönemde başlayan, üstelik kalabalık bir ailede, babaanne evde. Babaannenin kesin gördüğünü düşünüyor, hatta bir kez abinin de gördüğünü düşünüyor. Muhtemelen de görmüşler, çünkü uygunsuz bir saatte birden abi işten döndüğünde yatak odasında onları (baba ve kızı) gördüğüne emin kendisi aslında. Ama evde de herkesin böyle bilmezden geldiği bir şey bu. Bize başvurduğunda da ergendi artık. Bir şekilde yine öğretmeniyile dayanamayıp konuştuğundan sonra bu süreç başladı. Sonra sosyal hizmetlere, işte burada anneye çalışılmaya çalışıldı. Ama anne çalışılması çok zor bir anne. Kendi istemiştir, nasıl bunu yaptın diye kızını suçlayan ya da bu olmamıştır diye kocası için başlatılan mahkemeyi durdurmaya çalışan...”

Bazı anneler çocuklarının söylediklerine gerçekten inanmamaktadırlar. Annelerin tavırlarında böyle bir olayı inanılmaz bulmak kadar olayın olması durumunda yaşadıkları rol çatışmasının da payı vardır. Ayrıca çocuğun düşüncelerini yaşamın başka alanlarında da önemsememeye dayalı ebeveynlik anlayışı çocukların istismar hakkında söylediklerinin görmezden gelinmesine neden olabilmektedir. Farklı ülkelerde yapılan çalışmalar annenin

istismarı fark etmesi/öğrenmesi ve kabul etmesinin anlık bir olaydan ziyade bir zaman süreci içerisinde gerçekleştiğini göstermektedir (Kardam ve Bademci, 2010; Plummer, 2006: 1228, 1232). Bir avukatın, boşanma talebiyle gelen bir kadının boşanma nedenini sorgularken öğrendiği öykü, bazı annelerin baba istismarına inanmak için bu olayı gözleriyle görmeleri gerektiğine bir örnek olabilecek niteliktedir. 16-17 yaşlarındaki kızın annesi olayı şu şekilde anlatmış:

“Anne bana sarkıntılık ediyor, diyordu. Ben inanmadım kızımı tersledim, bir sürü hakarete bulundum, kızım sürekli söyledi, ben sürekli tersledim ve bir gün bana dedi ki anne sen bana inanmıyorsun, sen işe gidiyor gibi yap, evde kal bak babam bana neler yapıyor... ben işe gidiyorum dedim... kapıyı açtım, kapattım, ayakkabılarımı aldım, saklandım, evde bir yere saklandım...”

Annenin ensesti ortaya çıkarmakta başarılı olamadığı durumlar bir yandan kabul edilemez bulunurken, bir yandan da annenin içinde bulunduğu koşullarda neden bu şekilde davranmak zorunda kaldığını anlamaya çalışan bir yaklaşımla karşılaştığımızı belirtmemiz gerekir. Yaşanan travmatik durumdan dolayı annenin ruhsal dengesinin, dolayısıyla da tepkilerinin de bozulmuş olabileceği uzmanlar tarafından belirtilmiştir. Annenin içinde olduğu karmaşık durumu bir çocuk cerrahının ağzından şu şekilde aktarabiliriz:

“...babadan korkuyordur, şiddet var işin içinde, çocuğuna onu yapan muhtemelen karısını da dövüyordur, içiyordur, yani, başka bir problem daha vardır evde zaten, bu belki ikincil problemdir; artı kadının ekonomik özgürlüğü yok, anası-babası sırt çevirmiş çok büyük bir ihtimalle, anası, belki kendi anası belki zaten başlık parasıyla göndermiş öbür tarafa, para almış karşılığında, geri alır mı? Yani kadının çocuklarıyla beraber gidebileceği bir yer yok ama tabii

bunların hepsinin altında aslında kadının özgüveni yok...belki kendi babası, kendi annesi, kendi abileri tarafından ezilmiş kadın...”

Saldırmanın baba olduğu durumlarda ensestin ortaya çıkması, ailenin yeni bir yapılanma ile tekrar kurulmasını beraberinde getirmektedir. Bu durumda ailenin diğer bireylerinin özellikle de annenin sorumlulukları artmakta, bazen bu yeni yapılanmayı sağlaması mümkün olmamaktadır. Görüştüğümüz bir psikiyatrin aktardığı olay annenin ensesti ortaya çıkarma kararlılığıyla yüklendiği duygusal ve fiziksel sorumluluklarla nasıl baş etmeye çalıştığını göstermektedir:

“Bir kamyoncu, bir ebeveyn, iki erkek çocuğunu yolculuğa götüreceğim diye alıyor yaz tatillerinde ve tekrarlayan şekilde anal istismara uğrattıyordu. Annenin başvurusu üzerine bu ortaya çıktı. Çocuk anneye anlatıyor, babam işte bizi kucığına oturtuyor; çok algılayamamışlar çünkü 10 yaşından küçük iki çocuktu ve anne bunun üzerine başvurmuştu. Tabii baba bu arada tutuklanamadı süreç başlamadığı için, önce bize başvurmuşlardı ve annenin buraya başvurduğunu öğrenince de anneye ciddi olarak fiziksel istismarda bulundu yani darp etti. Onun üzerine adli süreç başladı, anne baktı ki hani baş edilecek gibi değil, ama ondan sonra tutukluluk sürecinde çocukları suçlayıcı tavırları da oldu annenin çünkü çok zor bir süreçti tabii. Siz babanıza gitmeseydiniz, kucığına oturmasaydınız bunlar olmazdı hani sanki çocuklar onu... ancak yine de davasından vazgeçmedi. Biz bunun doğru olmadığını, onun yaşadığı zorlukla ilgili böyle bir algısının olabileceğini anneye anlatmaya çalıştık ve kabul etti. Yani o kadar zorlanıyordu ki iki küçük çocukla baş başa kaldı çünkü. Yeniden bir

aile kurmaya çalışıyor, o aileyi kotarmaya çalışıyordu. Çalışmaya başladı, hiç alışık olmadığı bir yaşam tarzına geçmişti...” (Psikiyatrist)

Yine de pek çok ensest olayında başta anne olmak üzere diğer aile bireyleri mağdura yardım etmek ve cinsel saldırılara engel olmak istemektedirler. Saldırana karşı koyabilecek güçlerinin olmadığı durumlarda olayın ortaya çıkarılması hiç kolay olmamaktadır. Ailede farklı şiddet ve istismar çeşitleri bir arada olduğunda, anne olayı açığa çıkarmak için gereken gücü gösterememektedir:

“İki kız kardeşe baba tarafından ensest ilişki olmuştu. Baba oldukça olumsuzlukları olan bir babaydı. İşte madde kullanımı, alkol kullanımı düzenli olarak her ikisini de kullandığı işte, hani beyaz kadın ticareti derler... birçok kirli işe karıştığına dair daha sonrasında aileden biz bilgi aldık... Her iki gence de koruma kararı çıkarıldı... Anne de baba tarafından sürekli istismara uğrayan özellikle fiziksel istismara uğrayan bir anneydi. İşte o Rusya'dan getirilen kadınlar evde barındırılıyor, babanın muhtemelen onlarla da ilişkileri var, anne bunlara şahit oluyor ve çocuklarının da istismarını gördüğü halde herhangi bir eylemi olamadı. Çünkü baba muhtemelen öldürmekle tehdit ediyordu anneyi, kız kardeşlere bunu söylüyordu eğer söylerseniz öldürürüm diye... anne inkâr etti. Görüşmelere gelmedi, mahkemeye çağrıldığında böyle bir şey yok, dedi. ... özellikle büyük aileden çok tehdit geldi. Babanın kardeşlerinden anneye. Öldürmekle tehdit etmek eğer suçlamaları geri almazlarsa işte kız kardeşleri öldürmek yani hani bir namus cinayetine dönüştürme eğilimindediler... Şimdi küçük kız kardeş de yuvadan kaçtı ama ne olduğunu bilmiyoruz, bulunamadı.”

“Ses çıkartmamalarının sebebi: Kadınlar adım atarken bugünü düşünmezler,

öleceklerine kadar olan bütün süreci düşünürler. Boşansa adamdan mali gücü yok, adam çocukları ona bırakıp gidecek, maddi güçlükler olacak. Onun için de belki geçer, bu düzelir diye bekliyor. Zaten inanamıyor da tam olarak, bu bir rüyadır diyor, kız yanlış anlamıştır diyor. Döven anne bile var, sen ne biçim konuşuyorsun diye...”(Çocuk psikiyatru)

Bazı annelerin kendilerinin de hem ailelerindeki erkeklerden hem eşlerinden fiziksel ve cinsel şiddet gördüğü bilinmektedir. Bu durum anneyi ve enseste maruz kalan çocuğu daha da çaresizleştirmektedir. Annenin ensesti engellemeye çalışması da doğrudan şiddet görmesine neden olabilmektedir. Öte yanda, annelerin destek verdiği durumlarda ensest daha kolay açığa çıkabilir, ensestle mücadele süreci daha hızlı işleyebilir, olumsuz etkiler daha kolay hafifletilebilir.

Cinsel istismar kardeşler arasında olduğu durumlarda ebeveynler, hem mağdurun hem saldırganın kendi çocukları olması nedeniyle ikilem yaşayabilirler. Ebeveynin saldırgan çocuğunu korumaya yönelik davranışı, bazı durumlarda cinsel saldırının ortaya çıkmasına engel olabilir. Görüştüğümüz kişilerin kardeş istismarına ilişkin aktardıkları olaylarda, ebeveynlerin tacizi kabul edilebilir bir hale büründürmek (ergenlik merakı gibi), bir ruhsal sıkıntının sonucu olduğuna inanmak ve inandırmak istedikleri gözlemlenmiştir. Hatta bazı aileler ensestin fiziksel bulgularına rağmen istismarı kabul etmemekte ve mağduru suçlayabilmektedirler:

“...DNA testinde ensest ürünü gebeliği vardı, doğum yaptı ve DNA testi sonucu abiden olduğu anlaşıldı. Buna rağmen, ailenin takındığı şey, “hayır bu test yanlış. Biz bu kızı öldüreceğiz” diye bir tutum içerisine girdiler ve o çocuğu biz korumakta çok zorlandık.” (Psikiyatru)

Ayrıca aşağıdaki örnekteki gibi taciz eden erkek çocuğun aileye gelir sağlayan ya da sağlması beklenen kişi olarak görüldüğü, aileyi bir arada tutacak erkek olarak kabul edildiği durumlar da annenin mağdur çocuktan yana tavır almasını zorlaşmaktadır.

“...babası yoktu, 4 kardeşlerdi, bir abisi vardı, iki tane de kendinden küçük kardeşleri vardı... Abisi 4 yıldır ona tacizde bulunuyormuş...annesine söylemiş, annesi tokat atmış... yok saymaya çalışıyor, çünkü bu oğul evin geçim kapısı olacak, okusa da okumasa da bir yerde işe girince o onlara bakacak, yani onları koruyacak olan o. Dul bir kadın, genç bir kızı var, çevreye karşı bütün baskılardan korumak zorunda olduğu kendisi ve bir ailesi var...” (Rehber öğretmen)

Ensest karşısında annenin ve diğer aile bireylerinin yüzyüze olduğu sorunlar yumağı, saldırının ortaya çıkışını, yargıya yansımaları durumundan sonra dahi, engelleyebilmektedir. Türkiye’deki geleneksel yargı anlayışının bireyden ziyade aileyi korumaya odaklı oluşu, mağdur ve ailesinin çelişkilerini pekiştirebilmektedir. Mağdurun kendisinin ya da annesinin yaşamakta olduğu ikilemi “bir kadın eşini veya bir çocuk anasını babasını bu şekilde şikâyet ederse ne olur? Aile bağı kopar. Daha büyük şeylere girebilir. O şeyi göze alabilen insan ancak şikâyet edebilir” şeklinde açıklayan bir hâkim bu durumun göze alınamayıp şikâyetin geri alındığı haller içinse şunları söylemiş:

“...kadın geldi sonra şikâyetinden vazgeçti... çocuklarla beraber ortada kalacak... bu tür iddialar kişinin beyanına dayalıdır. Geri aldığı takdirde doğru mudur, değil midir diyemezsin. (Dava) düşmez ama tabii iddianın üzerine gidebilmek için yani sabit kabul edebilmek için gene delil gerekiyor. Yani kuşkulu hale geliyor. İnandırıcılığını kaybediyor bir iddia. Biraz da aileye zarar

vermeme şeyi var. Yani aileyi koruma esastır. Ufak bir şeyde de ailenin sabık temelini ortadan kaldırırsan bütün aileyi tamamen yok etmiş olursun. Yani böyle bir olayda, 'Lanet olsun' dedik, mademki aile düzenini sürdürecekler, 'İddiayı soyut kabul edelim' dedik.”

2.7.Eğitim ve Sağlık Kurumlarının Rolü

Cinsel istismarın varlığı, farklı şekillerle mağdurun aile çevresi dışına çıkararak çeşitli kurumlarda ilişkiye geçtiği uzmanlara yansiyabilir. Mağdur doğrudan ensest şikâyetiyle okula, sağlık kuruluşlarına, kolluk kuvvetlerine, savcılığa ya da SHÇEK'e başvurabileceği gibi farklı nedenlerle bu kurumlarda bulunduğu sırada ensest ortaya çıkarılabilir. Mağdurun ensestle ilgili olsun olmasın bu kurumlara başvurduğunda olayın ne şekilde seyredeceği, mağdurla ilk karşılaşan uzmanın tabloyu nasıl değerlendirdiğine bağlıdır. Uzmanın değerlendirmesinin yanı sıra mağdurun ve/veya mağdurun yanında olan yakınının tavrı da olayın seyri için önem taşımaktadır. Bu yazıda çocukların hizmet aldığı iki temel kamu kurumunun, eğitim kurumlarının ve sağlık kurumlarının, rolüne ve sorunlarına yer vereceğiz.

• Okullar

Ensest mağduru bir çocuğun okula devam etmesi, hem çocuğun istismarı anlatabileceği bir kuruma ulaşması hem de bu kurumdaki öğretmenlerin istismarı fark edebilmesine olanak sağlamaktadır. Ancak öğretmenlerin çalışma koşullarının elverişsizliği ve donanımlarının eksikliği, bu olanağın çocuğun yararına kullanılabilmesine engel olabilir. Öğretmen, çocuğun diğer yakınları gibi, aile içerisinde cinsel istismarın olabileceğine ihtimal vermeyebilir. Bu durumda mağdurun ensesti düşündüren sözlerini ve davranışlarını değerlendiremeyebilir. Öğretmenlerin mesleki gelişimleri sadece ensest konusuyla değil, çocuk istismarının geneliyle ilgili sistemli olarak desteklenmediğinden özellikle meslek

hayatlarının ilk yıllarında sorunlar karşısında çözüm bulmakta zorluk yaşamaktadırlar. Bu durumda öğretmenlerin enstest mağduru çocukla kurdukları diyalogun her aşamasında attığı adımların doğruluğu, kendi duyarlılıkları ve çalıştıkları kurumun donanımına bağlı olarak değişmektedir.

Okullarda istismar karşısında sistemli bir uygulama olmadığından aileler gibi öğretmenler de enstesti fark etmeyebilir, fark ettiğinde ne yapacağını bilemeyebilir, çocuğun yararına olabileceğini düşünerek oluşturdukları bazı stratejiler çocuğa zarar verebilir. Bir savcının okul kanalıyla kendilerine ulaşmış bir vakaya ilişkin aktarımı şöyledir:

“...öğretmenine anlatmıştı o, yargılamada bir olay. Öğretmeni inanmamıştı tekrar bir başka öğretmeni, bir başka öğretmeni. Derken bir kurul halinde öğretmenler bu işin yalan olmadığı, doğru olduğu kanaatine varıp olayı intikal ettirdiler resmi mercilere, o şekilde baba tutuklandı.”

Bu olayda olduğu gibi mağdurun öğretmenlerce defalarca sorgulanması çocuğu yıpratmıştır. Ayrıca böyle durumlar çocuğun korkarak ve kendisine inanılmadığını düşünerek olayı gizlemesine de neden olabilmektedir.

Bir rehber öğretmen ise meslektaşının kendisine anlattığı bir olayda enstest mağduru bir öğrencisini yönlendirmede nasıl zayıf kaldığını şu sözlerle anlatmıştır:

“...sekizinci sınıfta bir öğrencisiydi... görüşmeler ilerledikçe altından böyle bir vaka çıktığını anlattı. Bunu babasının yaptığını anlattı. Babasının çok baskıcı, otoriter, kesinlikle ama kesinlikle ortaya çıkarsa çocuğu öldürebilecek yapıda falan olduğundan bahsetmişti... ve kendisini çaresiz hissettiğini... bir yere yönlendiremediği ve böyle bir durumla kendi başına mücadele etmek durumunda

kalışından bahsetmişti. Onu dinleyerek en azından biraz katkı sağlamaya çalışıyorum falan demişti.”

Öğretmenlerin çocuğun ve kendilerinin güvenliğinin tehdit altında olduğuna inandıkları durumlarda verdikleri rehberlik hizmeti, olayı açığa çıkarmak yönünde adım atmak, çocuğu ve aileyi bu yönde adım atmaya yönlendirmek yerine çocuğa dert ortağı olmakla sınırlı kalabilmektedir. Aile dışından biriyle paylaşılmasına rağmen istismar olayının devam etmesi, saldırganın cesaretini, mağdurun ise çaresizlik hissini arttıran bir durumdur. Öğretmenler olayın açığa çıkmasının yaratacağı tepkiden de kaygı duyabilmektedirler.

“...ben bunları yavaş yavaş sindire sindire ailenin haberdar olmasını daha doğru olacağını düşündüm... annenin haberdar olması, teyzenin haberdar olması, hani daha güvenilir insanların bilmesi. Çünkü birden bir polis falan gelirse o zaman bir şok, bir şey yaşayabilirler..”(Rehber öğretmen)

Öğretmenler ensesti açığa çıkarmanın kendileri için de bir risk olabileceğinden kaygılanmaktadırlar. Kaygılarının yersiz olmadığını ensesti bildiren bir öğretmenin başına gelenler göstermektedir.

“Mesela bir tane kızcağz vardı, bir okulun rehber öğretmeni. Bir vaka bildirdiydi. Kızcağz.. .taşınmak zorunda kaldı, okulunu değiştirmek zorunda kaldı. Bütün köy düşman oldu. Bir de müdür arkasında durmadı.” (Rehber öğretmen)

Bu tür durumlarda öğretmenin yalnız bırakılmaması, öncelikle okul yöneticileri tarafından desteklenmesi önemlidir. Ancak toplumsal baskının izleri okulda da gözlemlenebilir. Nasıl aile, cinsel istismarın ortaya çıkmasını “aile namusunun lekelenmesi” olarak algılıyorsa, aynı zihniyetteki okul yöneticisi de okulunda ensest mağduru bir

öğrencinin olduğunun ortaya çıkmasını “okulun namusunun lekelenmesi” olarak algılayabilir ve gizlemeyi seçebilir.

• Sağlık kurumları

Sağlık kurumlarında istismarla, özellikle de çocuk istismarı ile ilgili çok disiplinli bir birimin olup olmaması enestinin ortaya çıkıp çıkmaması üzerinde etkilidir. 2002-2006 yılları arasında Türkiye çocuk ihmal ve istismarına durumunda devreye girecek çok disiplinli merkezlerin sayısı ve niteliği arttırmaya yönelik yapılan çalışma ve bu çalışma sırasında yapılan eğitimlerin değerlendirmeleri istismarın ortaya çıkarılması ve devamına yapılacak müdahalelerde merkezlerin varlığının önemini bir kez daha ortaya koymuştur (Ağırtan vd., 2009: 249). Farklı uzmanlık alanlarının bir arada çalışmadığı kurumlarda enestinin gözden kaçması mümkündür. Sağlık çalışanlarının sebebi belirsiz sağlık sorunlarının ardında istismarın olabileceği konusunda farkındalık sahibi olmaları gereklidir. Cinsel istismara ilişkin çocukların verdiği dolaylı tepkilerin sağlık kurumlarında doğru değerlendirilememesi olayın ortaya çıkışını geciktirmekte, bazen ortaya çıkışına tamamen engel olmaktadır. Bir adli tıp uzmanının aktardığı olayda, 10 yaşlarında farklı şikâyetlerle defalarca okulda ve sağlık kurumlarında izlenen bir çocuğun yaşamakta olduğu baba tacizinin ortaya çıkmasının nasıl iki yıl geciktiği şöyle anlatılmıştır:

“...Çocukta aslında okul başarısında bir düşme var, davranışlarında bir değişiklik var, babasıyla birlikte olmak istemiyor, halbuki babası onun gelişmesi, bir erkek olarak yetişmesi için sürekli pazarda yanında olmasını istediğini, arabayla onu değişik yerlere götürdüğü söylemesine rağmen çocuk babadan uzaklaşıyor. Babayla hiç yan yana kalmak istemiyor, annesinin varlığında ancak belki de babasıyla birlikte daha rahat olabiliyor... sağlık problemleri de ortaya

çıkmiş, okuldaki rahatsızlığı nedeniyle de birtakım şeyler var. Çocukta aslında sindirim şikâyetleri var, mide bağırsak şikâyetleriyle geliyor... Aradan 1,5-2 yıl geçtikten sonra çocuk psikiyatrisi bizden konsültasyon istediğinde biz olaya müdahil olduk...”

SONUÇ

Ensest varlığının kabul edilmesi ve gizli kalmasının önüne geçilmesi gerekli bir toplumsal sorundur. Ayrıca aile içi şiddetin ve çocuk istismarının önemli bir boyutudur. Bu yazıda vurgulamış olduğumuz gibi farklı toplumsal kesimlerden kız ve erkek çocukları ensest saldırılarına maruz kalabilmektedir. Bireyden ziyade aileyi korumayı öne çıkaran toplumsal ve hukuksal kurallar, yaygın namus anlayışının özellikle kadın ve çocukların üzerinde yarattığı baskı ve bu baskıyı güçlendiren her türlü kurumsal yaklaşım ensestin gizli kalmasını, açığa çıkabildiği ender durumlarda ise mağdurların yeni istismar ve ayrımcılıklara maruz kalmalarına ortam hazırlamaktadır.

Ensest her türlü toplumsal yapıda karşılaşılan bir sorundur. Sorunun en önemli kısmı şüphesiz gizli kalması, bu nedenle de çocuk ve gencin istismarının yıllar boyunca devam etmesidir. Cinsel istismarla mücadele konusunda iyi destek sistemlerine sahip olan Kanada gibi ülkelerde dahi toplum merkezli çalışmalar istismar yaşayan gençlerin önemli bir bölümünün istismarı açığa çıkaramadığını göstermektedir (Ungar vd., 2009: 702). Ancak sorunun aile içerisinde yaşanıyor olması kapalı ve aile merkezli toplumlarda çocuğun ve ona destek olmak isteyen yakınlarının ensesti dile getirmesini daha da zorlaştırmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin de içinde olduğu aile merkezli toplumlarda ensesti ortaya çıkarmak aile bütünlüğüne müdahale etmek gibi görülmekte, bu durum hem ensestin açığa çıkmasına hem de açığa çıkması ardından mağdur çocuğun rehabilitasyonuna engel olabilmektedir. Baker ve Dwairy (2002: 110-111) Filistin için ensestle mücadele modeli önerdikleri çalışmalarında kapalı ve otoriter toplumsal yapılarda ensestin ortaya çıkarılmasının daha da zor olduğunun ve saldırganın cezalandırılmasının tek başına yeterli olmadığı gibi gerekli ardıl tedbirlerin alınmaması durumunda çocuğun farklı istismarlara açık hale geldiğinin üzerinde

durmuşlardır. Pek çok çalışma ve uzman görüşünde istismarın ortaya çıkarılmasında ve rehabilitasyon sürecinde annenin rolü üzerine durulmuştur (Plummer, 2006; Baker and Dwairy 2002: 116). Araştırma sonuçları da annenin rolünün önemini doğrular niteliktedir. Ancak annenin rolü değerlendirilirken mağdur çocuğun annesi olma rolü yanında saldırganın eşi ya da annesi olması gibi bir gerçeğin yarattığı rol çatışmaları, saldırganın anne üzerinde yarattığı fiziksel ve duygusal baskı ve annenin aileyi ya da toplumu karşısına almak konusunda yeterli güç ve donanıma sahip olmaması gibi gerçeklerin göz önünde tutulması gerekmektedir (DeYoung, 1994). Aile içi şiddetin diğer türlerinde olduğu gibi çocuğun aile içi cinsel istismarında da, kadının şiddetin sona erdirilmesi yönünde tavır alabilmesi bireysel olarak kendisinin olduğu kadar toplumsal olarak da kadının toplum içerisindeki gücünün arttırılacağı süreçler içerisinde mümkün olabilmektedir.

Ensest mağdurunun ve saldırganının farklı toplumsal kesimlerden olabileceği bulgusuna dayanarak tüm çocukları korumaya yönelik sistemin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu koruma, hem gizli kalan ensest vakalarını ortaya çıkarmaya hem de ortaya çıkan vakalarda ensest mağdurlarına yardım etmekle görevli kurumların doğru yaklaşım biçimlerini geliştirilmesi ile mümkündür. Çocukların her türlü şiddetten korunmasına dair uluslararası belge olan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye imza atmış olan Türkiye’de devlet çocukların korunmasına dair temel sorumluluğu üzerine almıştır. Uluslararası anlaşmalar yanında, Türkiye’deki ulusal yasal çerçeve Türk Ceza Kanunu’nun (TCK) cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlara yönelik altıncı bölümünün çocuk istismarıyla ilgili 103. maddesi, 3/7/2005 tarih 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ve 24/05/1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile istismara ilişkin yasal çerçeve ve devletin çocuğu korumadaki rolü tarif edilmiştir. Ancak uygulamada yaşanan

sorunlar ilgili tüm kurum ve kuruluşların işbirliğine olan gereksinimi açıkça ortaya koymaktadır. Ensestin beraberinde getirdiği sorun alanlarının genişliği, bu konuda mücadelenin de disiplinler arası işbirliğini gerektirmektedir. Arastırma sonuçları ve Türkiye'de ve farklı ülkelerdeki uygulamalar ensest vakalarını ele almak ve gerekli desteği vermek için çok disiplinli merkezlere olan ihtiyacı göstermektedir (Ağırtan vd., 2008, Trute vd., 1992: 359; Baker vd., 1999, Wegner, 1987).

SUMMARY

Incest is a very important problem both for victimized individuals and their family environment. There are many research work on sexual abuse and incest in developed countries. The incest-related studies in Turkey are, however; very limited. It is not possible to present an exact rate as the majority of acts of sexual abuse remain concealed and unreported.

But it is noteworthy to improve visibility of incest and to unpack surrounding social and institutional issues through various studies. This article is one of the first attempts introducing incest as a part of not only child abuse but also domestic violence.

The empirical results of this article are based on a qualitative research entitled “Understanding the Problem of Incest in Turkey” (Çavlin Bozbeyoğlu vd., 2009). The fieldwork of the study is conducted in Adana, Ankara, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, and Kocaeli by semi-structured interviews with 98 professionals from different disciplines working for institutions that might be approached by incest survivors. Experts describe incest an iceberg of which only a small portion is visible.

Incest victims may be girls and boys of all ages. There might be more than a girl and a boy in the same household that are abused at the same time or at different times. In some cases, the children are abused by more than one family member; such as father and elder brother, elder brothers, or uncle and elder brother. The abuse in incest usually begins with acts of molestation involving touching and fondling. Some cases continue with such acts for a long time, while others involve escalating molestation that might end in anal and vaginal rape.

Perpetrators are usually male figures of authority generally fathers followed by grandfathers, siblings, uncles and other older-age male relatives. Incest offenders have no typical socio-economic background. According to the experts on incest; the worldwide

observations point out to the fact that incestuous aggressions are related to the personality traits of the aggressors rather than their socio-economic or socio-cultural background. The findings indicate that incest might take place in all forms of family structures.

Incest aggressor is a trusted relative and the incident usually takes place at child's home – even his/her bed – where the child is expected to feel safe. These complicate the disclosure of incest by the victim. Victim need other relations and environments to feel safe in order to break abuse circle. The main obstacles in revealing incest are child's inability to word abuse, offenders physical and emotional threats, social pressures, and society's and institutions' tendency to protect family rather than individuals. Multidisciplinary teams include experts of different professions and institutions with different responsibilities must work together at every stage of combating incest.

KAYNAKÇA

AĞIRTAN, Canan ve diğerleri

2009 “Establishment of interdisciplinary child protection teams in Turkey 2002-2006: Identifying the strongest link can make a difference!”, **Child Abuse & Neglect**, Cilt: 33, s. 247-255

ALİKAŞİFOĞLU, M., E. ERGİNÖZ, O. ERCAN, D. ALBAYRAK-KAYMAK, Ö. UYSAL ve Ö. İLTER

2006 “Sexual abuse among female high school students in Istanbul, Turkey”, **Child Abuse & Neglect**, Cilt: 30, No: 3, s. 247-255

BAKER, K. A. ve M. DWIRY

2003 “Cultural norms versus state law in treating incest: a suggested model for Arab families”, **Child Abuse & Neglect**, Cilt: 27, No: 1, s. 109-123

BAKER, E. A., S. HOMAN, Sr. R. SCHONHOFF ve M. KREUTER,

1999 “Principles of practice for academic/ practice/community research partnerships” **American Journal of Preventive Medicine**, Cilt: 16, No: 3 Supplement 1, s. 86-93

DEYOUNG, Mary

1994 “Women as mothers and wives in paternally incestuous families: Coping with role conflict”, **Child Abuse & Neglect**, Cilt: 18, No: 1, s. 73-83

CRIME PREVENTION COMMITTEE

1995 **Combating Child Sexual Assault-Sex Offenders** Australia: Net.

ÇAVLİN BOZBEYOĞLU, A., E. KOYUNCU, A. U. SEZGİN, F. KARDAM ve A. SUNGUR

2009a, **Türkiye’de Ensest Sorununu Anlamak**, Ankara: Damla Matbaacılık.

- 2009b, **Understanding the Problem of Incest in Turkey** (Çev. Can Şimşek),
Ankara: Damla Matbaacılık.
- Çocuk Koruma Kanunu,
- 2009 3/7/2005 tarih 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5395.html>) 08.06.2009.
- JANSEN, H., İ. YÜKSEL ve P. ÇAĞATAY
- 2009 “Bölüm 4. Kadına Yönelik Şiddetin Yaygınlığı”, iç. **Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet** (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü), Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık, s. 64-65, 220
- JUSTICE, B. ve R. JUSTICE
- 1979 **The Broken Taboo: Sex in the Family**, New York: Human Sciences Press.
- KARDAM F. ve E. BADEMCİ
- 2010 “Ensest Olaylarında Annelerin Rolü” Yayınlanmamış Bildiri, **I. Ulusal Nüfusbilim Kongresi**, 7-10Ekim 2010, ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi.
- PLUMMER Carol A.
- 2006 “The discovery process: What mothers see and do in gaining awareness of the sexual abuse of their children”, **Child Abuse & Neglect**, Cilt: 30, No: 11, s. 1227-1237
- SEZGİN, Ayşen Ufuk
- 1993 **Ensestin Psikosoyal ve Adli Yönden İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Estitüsü).
- SORENSEN, T. ve B. SNOW
- 1991 “How Children Tell: The Process of Disclosure in Child Sexual Abuse”, **Child Welfare League of America**, Cilt: 70, s.3-15

Türk Ceza Kanunu,

2009 26/9/2004 tarih ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, Altıncı Bölüm, Madde 103 (<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>) 08.06.2009.

TRUTE, B., E. ADKINS ve G. MACDONALD

1992 “Professional attitudes regarding the sexual abuse of children: Comparing police, child welfare and community mental health”, **Child Abuse & Neglect**, Cilt: 16, No: 3, s. 359-368

UNGAR M., L. M. TUTTY, S. MCCONNELL, K. BARTER ve J. FAIRHOLM

2009 “What Canadian youth tell us about disclosing abuse”, **Child Abuse & Neglect**, Cilt: 33, s. 699–708

WAGNER William G.

1987 “Child Sexual Abuse: A Multidisciplinary Approach to Case Management”, *Journal of Counseling & Development*, Cilt: 65, No: 8, s. 435-440

WORLD HEALTH ORGANIZATION (WHO)

2004 **Preventing Violence: A Guide to Implementing the Recommendations of the World Report on Violence and Health**, Geneva: WHO. <http://whqlibdoc.who.int/publications/2004/9241592079.pdf> 25.03.2010.

WORLD HEALTH ORGANIZATION (WHO)

2003 **Guidelines for Medico-legal Care for Victims of Sexual Violence**, Geneva: WHO. <http://whqlibdoc.who.int/publications/2004/924154628X.pdf> 25.03.2010.